
О. ПЕЧЕНИЙ

доцент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

УДК 347.65

До питання про сутність перерозподілу спадщини

У статті аналізуються теоретичні і прикладні проблеми перерозподілу спадщини. Предметом дослідження виступають умови та підстави перерозподілу. Запропоноване власне розуміння сутності перерозподілу спадщини. Висвітлені способи перерозподілу спадщини, закріплені чинним законодавством України.

Ключові слова: спадкове право, недійсність, спадщина, перерозподіл спадщини.

Необхідність звернення до проблематики перерозподілу спадщини зумовлена тим, що законодавець, запровадивши це поняття серед норм спадкового права, утім у нормах Книги шостої ЦК (зокрема, у ст. 1280 ЦК) не надав визначення перерозподілу спадщини, хоча в цьому вочевидь є потреба. При застосуванні законодавства про спадкування на практиці перерозподіл спадщини застосовується досить часто, з цим пов'язані деякі проблеми теоретичного і прикладного характеру. Сучасна доктрина спадкового права відповіді на них повною мірою не надає. Перерозподіл спадщини являє собою повторний роз-

поділ спадщини між спадкоємцями у випадку, коли після первісного її розподілу в натурі спадщина буде прийнята іншими спадкоємцями за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину чи на підставі рішення суду про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини (ч. 2, ч. 3 ст. 1272 ЦК) або ж в інших випадках, коли певні обставини є підставою для перерозподілу спадщини. Як зазначається в літературі, перерозподіл стосується спадщини, яка вже розподілена між спадкоємцями в натурі [1, с. 845], інакше кажучи, спадкові відносини припинилися. Тому специфіка

такої конструкції, як перерозподіл спадщини у площині спадкових правовідносин полягає в тому, що вона створює ефект «повернення» до спадкових правовідносин, які на момент перерозподілу припинені.

Слід виділити такі умови перерозподілу спадщини, що мають бути наявними одночасно: 1) сплив строк для прийняття спадщини; 2) відбувся первісний розподіл спадщини.

Очевидно, що перша умова має темпоральний характер, тобто пов'язана із строком прийняття спадщини. Слід враховувати, що крім загального шестимісячного строку для прийняття спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК), який починає перебіг з часу її відкриття, цивільним законодавством встановлені й інші строки для прийняття спадщини, зокрема тримісячний строк для прийняття спадщини тими спадкоємцями, у яких відповідне право залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями (ч. 2 ст. 1270 ЦК).

Наступною умовою перерозподілу спадщини є *проведення її первісного розподілу між спадкоємцями*. При поділі спадщини між спадкоємцями необхідно враховувати правило ч. 1 ст. 1278 ЦК про те, що коли спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між спадкоємцями, частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними. При цьому необхідно застосовувати норми, що регулюють відповідні правовідносини спільної часткової власності (абз. 1 п. 26 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування»). Привертає увагу, що за-

конодавець застосовує щодо спадщини поняття як «поділу», так і «розподілу». Порівняння відповідних норм, наприклад ч. 1 ст. 1278 і ч. 1 ст. 1280 ЦК свідчить, що ці поняття використовуються як синоніми.

Важливим у контексті застосування ст. 1280 ЦК є визначення моменту здійснення первісного розподілу спадщини. На нашу думку, за загальним правилом, таким моментом є видача нотаріусом відповідним спадкоємцям свідоцтва про право на спадщину, а щодо об'єктів, права на які підлягають державній реєстрації, – проведення державної реєстрації. Статтею 1299 ЦК була встановлена обов'язковість державної реєстрації права на спадщину, якщо у її складі є нерухоме майно, а ч. 2 вказаної статті пов'язувала момент виникнення права власності на нерухоме майно із державною реєстрацією цього майна. Привертає увагу певна термінологічна неточність ст. 1299 ЦК, що проглядається в системі координат новітньої системи реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Законом України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачено, що державній реєстрації, яка має обов'язковий характер, підлягають саме речові права на нерухоме майно та обтяження цих прав, а не саме майно. З метою усунення зазначених колізій було ухвалено Закон України від 4 липня 2013 р. № 402-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яким ст. 1299 із ЦК виключено. Утім навряд чи задекла-

рованої мети досягнуто, оскільки невідзначеним є момент виникнення права власності при спадкуванні, особливо з огляду на те, що Книга шоста ЦК містить загальну норму (ч. 5 ст. 1268 ЦК) про належність спадщини спадкоємцеві з часу її відкриття.

Суб'єктами перерозподілу спадщини можуть виступати виключно спадкоємці. Відповідно, вимагати перерозподілу може спадкоємець, який прийняв спадщину після спливу строку для її прийняття або має право на перерозподіл з інших підстав. Вимога про перерозподіл спадщини адресується спадкоємцям, які прийняли спадщину і розподілили її між собою. Якщо первісний розподіл спадщини не відбувся, спадкоємці прийняли спадщину, але не оформили свої спадкові права, свідоцтво про право на спадщину не отримали, не можна вести мову про її перерозподіл.

Норми спадкового права не визначають форм реалізації спадкоємцями права на участь у перерозподілі спадщини. На нашу думку, перерозподіл може здійснюватись у добровільному порядку, тобто за взаємною згодою спадкоємців шляхом звернення до нотаріуса за внесенням змін до свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1300 ЦК) або в судовому порядку, тобто шляхом звернення до суду з вимогою про перерозподіл спадщини. Перерозподіл спадщини судом здійснюється у тому випадку, коли між спадкоємцями відсутня взаємна згода щодо внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, або ж нотаріус відмовляє у внесенні змін до свідоцтва, в інших випадках наявності спору між спадкоємцями, зокрема щодо розміру частки «нового» спадкоємця.

Позивачем у справах про перерозподіл спадщини є спадкоємець, незалежно від виду спадкування (за заповітом чи законом), який прийняв спадщину після спливу строку для її прийняття або має право на перерозподіл спадщини з інших підстав. Спадкоємець, який не прийняв спадщину, не має права вимагати її перерозподілу. Відповідно, якщо суд встановить, що позивач не прийняв спадщину, він постановляє рішення про відмову у задоволенні позовних вимог. *Рішенням Іванівського районного суду Херсонської області від 23 жовтня 2008 р. відмовлено в позові Т. до К. про перерозподіл спадщини після смерті батька позивача та відповідачки, яку остання оформила виключно на своє ім'я, без врахування інтересів Т. Апеляційний суд Херсонської області, залишаючи рішення місцевого суду без змін, вказав, що зі змісту ст. 1280 ЦК випливає, що для вимог про перерозподіл спадщини необхідною умовою є її прийняття спадкоємцями. Оскільки позивач спадщину не прийняв, йому слід спочатку вирішити питання про надання додаткового строку для прийняття спадщини, а тому позовна заява про перерозподіл спадщини заявлена передчасно, на підставі чого суд першої інстанції правильно відмовив у задоволенні позовних вимог [2].*

У ситуації коли позивач об'єднує у позові вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини та про перерозподіл спадщини, його не можна вважати таким, що прийняв спадщину, а тому позовні вимоги в частині перерозподілу не можуть бути задоволені. За наявності підстав можуть бути задоволені лише вимоги про ви-

значення додаткового строку для прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК).

При вирішенні питання, чи наявні достатні підстави для визначення додаткового строку для прийняття спадщини, істотне значення має позиція, викладена у Постанові Верховного Суду України від 26 вересня 2012 р., за якою правила ч. 3 ст. 1272 ЦК України можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними. Якщо ж у спадкоємця перешкод не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про спадкову масу, то положення ч. 3 ст. 1272 ЦК України не застосовуються [3].

Відповідачами у справах про перерозподіл спадщини виступають спадкоємці, які прийняли спадщину в установленому порядку і оформили щодо неї спадкові права, розподіливши спадщину між собою. Залучати до участі у справі як відповідачів інших спадкоємців, зокрема тих, хто не прийняв спадщину (ч. 1 ст. 1272 ЦК), відмовився від її прийняття (статті 1273, 1274 ЦК), усунений від права на спадкування (ст. 1224 ЦК), немає підстав.

Особи, які не належать до кола спадкоємців, наприклад кредитора спадкодавця, не є суб'єктами перерозподілу спадщини, а тому не можуть пред'являти відповідних позовів. Суд, установивши, що позивач не належить до кола спадкоємців, ухвалює рішення про відмову в позові.

У статті 1280 ЦК сформульована лише одна підстава перерозподілу спадщини – прийняття її іншими спадкоємцями.

Однак аналіз судової практики свідчить, що ст. 1280 ЦК слід застосовувати із розширювальним тлумаченням. Так, Верховним Судом України зроблено цілком обґрунтований висновок, що спадщина підлягає перерозподілу не тільки у випадку, коли після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці в порядку, передбаченому частинами другою і третьою ст. 1272 ЦК, а й тоді, коли виявиться спадкоємець, який вважається таким, що прийняв спадщину в силу ч. 3, ч. 4 ст. 1268 ЦК, зокрема неповнолітня особа. Верховний Суд України з цього приводу зазначив, що висновок апеляційного суду про те, що норма ч. 1 ст. 1280 ЦК України не поширюється на правовідносини сторін і не є підставою для захисту прав неповнолітньої особи на спадкове майно, не можна визнати правильним, а рішення апеляційного суду законним і обґрунтованим [4]. Щоправда, в аналізованій справі Верховний Суд України послався на застосування вказаної норми ЦК за аналогією (ч. 1 ст. 8 ЦК), у чому немає потреби.

Утім, за аналогією ч. 1 ст. 1280 ЦК може бути застосована до досить широкого кола випадків. Так, у літературі вказується, що правила про перерозподіл спадщини допустимо застосовувати до випадків визнання заповіту повністю або частково недійсним, визнання недійсною відмови від прийняття спадщини (ст. 1274 ЦК), визнання недійсною угоди про зміну розміру часток у спадщині (ст. 1267 ЦК) [1, с. 846]. На нашу думку названі випадки не вичерпують всього спектру застосування конструкції перерозподілу спадщини, суди слід

віднести і деякі інші випадки, зокрема визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину (ст. 1301 ЦК), визнання недійсним договорів про зміну черговості одержання права на спадкування (ч. 1 ст. 1259 ЦК), про поділ спадщини між спадкоємцями, про виділ частки спадкоємця в натурі (ч. 2 ст. 1278 ЦК), оскільки інших наслідків недійсності наведених правочинів та документів про право на спадщину ЦК не встановлює. Тобто підстави застосування перерозподілу спадщини набагато ширші за закріплені у ст. 1280 ЦК. У той же час сфера застосування конструкції перерозподілу спадщини не є безмежною, навряд чи її можна поширювати на випадки визнання недійсним спадкового договору, оскільки перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування (п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування»).

Із статті 1280 ЦК випливає, що спадкоємець при перерозподілі спадщини має право вимагати: передання в натурі частини майна, яке збереглося; сплати грошової компенсації.

Обираючи певний спосіб перерозподілу спадщини, слід виходити з того, що передання «новому» спадкоємцю майна в натурі можливе лише тоді, коли це майно збереглося у спадкоємців, які отримали його при первісному розподілі спадщини, не спожите та не відчужене ними. Якщо ж спадкоємці вже розпорядилися отриманим ними майном і воно перейшло до інших осіб

на підставі правочинів чи з інших підстав, слід вести мову лише про сплату грошової компенсації. Перерозподілу підлягає лише спадкове майно, права і обов'язки щодо якого входили до складу спадщини (ст. 1218 ЦК). На вказане обґрунтовано звертається увага у Постанові Верховного Суду України від 6 червня 2012 р., у якій міститься вказівка, що у справах про перерозподіл спадкового майна суд повинен чітко встановити обсяг спадкової маси, чітко визначити майно, яке до неї входить [5].

На практиці виникає питання щодо відмежування випадків, коли перерозподіл спадщини пов'язується із внесенням змін до свідоцтва про право на спадщину від випадків, коли є підстави для визнання зазначеного свідоцтва недійсним. У випадку якщо підставою перерозподілу спадщини є прийняття спадщини на підставі письмової згоди інших спадкоємців або ж рішення суду про надання додаткового строку для прийняття спадщини (ч. 2, ч. 3 ст. 1272 ЦК), варто вести мову про внесення змін до раніше виданих свідоцтв про право на спадщину. Однак якщо свідоцтво про право на спадщину на частку неповнолітнього або іншого спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину (ч. 3, ч. 4 ст. 1268 ЦК), було помилково видано іншим особам, то судовий захист їх прав може здійснюватися шляхом визнання таких свідоцтв про право на спадщину частково (або повністю) недійсними та визнання за ними права на відповідну частину спадкового майна.

Перелік способів перерозподілу спадщини є вичерпним і не може роз-

ширюватись. Підстав оспорювати правочини, за якими спадкоємці розпорядилися отриманим спадковим майном (за договором купівлі-продажу, міни, дарування або ж в інший спосіб, зокрема шляхом внесення до статутного капіталу господарського товариства), не

вбачається. Спосіб розпорядження майном, його оплатний чи безоплатний характер у цьому разі значення не мають. Отже, немає підстав говорити про такий спосіб перерозподілу, як визнання недійсними правочинів щодо спадкового майна.

Список використаної літератури

1. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : [в 4 т.] / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. – Т. 3. – К. : А. С. К. ; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж., 2005. – 928 с.
2. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Херсонської області від 18 грудня 2008 р. Справа № 22-ц-2824/2008 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8962330>.
3. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 26 вересня 2012 р. Справа № 6-85ц12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/26347528>.
4. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 червня 2010 р. Справа № 6-2805св10 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10121250>.
5. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. Справа № 6-64ц12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24976424>.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2013.

Печеный О. К вопросу о сущности перерасдела наследства

В статье анализируются теоретические и прикладные проблемы перерасдела наследства по гражданскому законодательству. Раскрываются сущность перерасдела наследства, его условия и основания.

Исследованы способы перерасдела наследства – передача в натуре части имущества, которое сохранилось, и уплата денежной компенсации. Доказывается, что перечень способов носит исчерпывающий характер и не подлежит расширительному толкованию.

Ключевые слова: наследственное право, недействительность, наследство, перерасдел наследства.

Pecheniy O. P. To question about essence of redistribution of inheritance

This article analyzes theoretical and applied problems of redistribution of inheritance. Terms and basis of redistribution and also subjects are investigated. The expanded understanding of basis of inheritance redistribution is offered. Application of methods of redistribution, fixed in the legislation of Ukraine is analyzed.

Keywords: law of succession; invalidity, inheritance, redistributions of inheritance.